



Yayın Kitiđi

GEÇMİŞİ SUSTURMAK; TARİHİN ÜRETİLMESİ ve İKTİDAR

(SILENCING the PAST: POWER and the PRODUCTION of HISTORY)

Michel-Rolph TROUILLOT

Çev. Sezai Ozan Zeybek, İstanbul: İthaki Yayınları, 2015, 224 s.

Refik TURAN*

Giriş

Michel-Rolph Trouillot'un ilk defa 1995 yılında Boston'da *Silencing the Past: Power and Production of History* adıyla yayınlanan bu kitabı yirmi yıl gibi uzun bir süre sonra Sezai Ozan Zeybek tarafından Türkçeye çevrilerek 2015 yılında İthaki Yayınevi tarafından Türkiye'de yayınlanmıştır.

Dünyada 1970'lerin başlarında başlayan ve gittikçe yopunluk kazanan postmodern söylemler 1990'lı yıllara gelindiğinde yerleşik tarih anlayışlarına yönelik eleştiriler olarak da kendini göstermeye başlamıştır. Hatırlanacak olursa bu dönemde postmodern tarih eleştirileri alanında yayınlanan Hayden White'in *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (1987), Keith Jenkins'in *Rethinking History* (1991), Francis Fukuyama'nın, *The End of History and the Last Man* (1993) ve Alun Munslow'un *Deconstructing History* (1997) gibi eserleri pozitivist felsefeye dayalı geleneksel tarih anlayışlarına sarsıcı

* Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-posta: refikturan06@gmail.com

darbeler indirmişti. Bu dönem, Türkiye’de de tarihçilik ve tarih eğitimi alanlarında resmi tarih, ezberci eğitim ve Avrupa-merkezcilik gibi kavramların sıkça sorgulanmaya başlandığı ve eleştirildiği bir dönem olmuştur (Dinç, 2004; Şimşek, 2013; Demircioğlu, 2014; Şimşek ve Alaslan, 2017). Nitekim 2000’li yılların başlarında eğitim sisteminde postmodern yapılandırmacı anlayışı temel alan bir değişikliğin gerçekleştirilmesi ile büyük ölçüde genelde sosyal bilimler alanlarına; özelde ise tarihçilik ve tarih eğitimi alanlarına postmodern etkiler aktarılmıştır (Yılmaz, 2013; Turan, 2015; Turan, 2016). İşte, Trouillot, eserini ilk olarak böyle bir iklimin hâkim olduğu 1995 yılında yayınlamıştır. Bu nedenle de eser, ana hatlarıyla pozitivist tarih teorilerinin gözden düştüğü ve Avrupa-merkezci büyük tarihsel anlatıların sorgulandığı 1990’lı yılların genel havasını yansıtmaktadır.

Trouillot’un eserini özel yapan en önemli etkenin bizatihi yazarın kendisi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. 1949 yılında Haiti’de doğan Trouillot’un çocukluk ve ilk gençlik yılları burada geçmiştir; 1960’ların sonunda Duvalier Diktatörlüğü yıllarında ABD’ye giderek New York’daki sürgündeki Haiti Topluluğuna katılmıştır. 1978 yılında New York City üniversitesinde Karayip tarihi ve kültürü konusunda lisans eğitimini, 1985 yılında ise Johns Hopkins Üniversitesi’nde Antropoloji alanında doktora eğitimini tamamlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde Haiti tarihi üzerine çalışan en yetkin akademisyenlerden birisi iken, 5 Temmuz 2012 yılında ölmüştür. Dolayısıyla bir Siyah Haitili ve köle atalara sahip bir Haiti tarihi uzmanı olan Trouillot, ömrünün büyük kısmını köleciler Birleşik Devletlerde geçirmiş ve bu ülkenin sunduğu olanaklarla parlak bir akademisyen olarak yaşamını sürdürmüştür. Dolayısıyla Trouillot’u hem kölelerin, hem de kölecilerin; aynı zamanda Haiti tarihine ve köleliğe ilişkin suskunlukların, hem de susturanların ve hâkim anlatıların aynı anda temsilcisi olarak kabul edebiliriz. Hiç değilse bu özel konunun her iki taraf ile de daha rahat empati kurma ve olayları daha iyi okuma kolaylığı sağladığını söyleyebiliriz.

Trouillot eserinde bir yandan günümüzde akademik tarihçilikte hala etkili olduğunu belirttiği pozitivist teorilere öte yandan aşırı bulduğu toplumsal inşacılığa karşı karşı çıkmakta ve bu iki yaklaşımın dışında üçüncü bir yol önermektedir. Haiti devrimi, kölelik ve Amerika’nın keşfi gibi olaylar üzerinden bu konularla alakalı Avrupa-merkezci büyük anlatıları yapısökümcü bir üslupla sorgulamakta ve özellikle Haiti tarihiyle ilgili tarihsel olaylardan yola çıkarak tarihsel anlatıların altında yatan görünmez iktidar ilişkilerini ve etkilerini gözler önüne sermeye çalışmaktadır.

Kitabın başından sonuna kadar Haiti Devrimi'nden Amerika kıtasının keşfine; sömürgecilik ve kölelikten, holokosta kadar çeşitli tarihsel olaylar ile ilgili geniş bir yelpazede teorik bilgiler ile alternatif bakış açıları el ele gitmektedir. Yazar bir yandan bu konularla ilgili Avrupa-merkezci tarih anlatısına alternatif bakış açıları geliştirmeye çalışılırken, aynı zamanda tarihsel anlatıları ön plana çıkaran ve diğerlerini susturan güç ilişkilerini ve etkenleri de gözler önüne sermeye çalışmaktadır.

Tarih ve iktidar ilişkisini süreç odaklı olarak ele alan Trouillot, tarihsel anlatıların üretilme süreçlerinde birbiriyle rekabet eden pek çok grubun ve kişinin devrede olmasına rağmen tarih yazmak için kullanılan araçların bu gruplar arasında eşit dağıtılmadığını vurgular. Bu eşitsizliğin kaynaklarının her zaman silahlar, sınıfsal mülk paylaşımı veya siyasi cihet kadar görünür olmamakla birlikte tarihin üretilme sürecinde en az bunlar kadar etkili olan iktidarlar olduğunu belirtir.

224 sayfadan oluşan bu kitap, kitabın çevirmeni Sezai Ozan Zeybek'in yazdığı "Takdim", "Bahsi Geçen Eserler", "Teşekkür", "Giriş", "Sonsöz" ve "Notlar" dışında "Hikâyedeki İktidar", "Sans Souci'nin Üç Yüzü", "Tasavvur Edilemez Bir Tarih", İyi Günler Kolomb ve "Geçmişteki Bugün" başlıklı beş ana bölümden oluşmaktadır.

Hikâyedeki İktidar

Kitabın bu ilk bölümünde Trouillot, geçmişte olmuş olayların tarihe dönüşme sürecini, başka bir ifadeyle tarihin üretilme sürecini ele almaktadır. Bunun için sosyal ve tarihsel süreçlere karşılık gelen "olan" ile bu süreçler hakkında bizim bildiklerimiz ve anlattıklarımız anlamına gelen "olduğu söylenen" arasındaki ayrıma dikkat çekmekte; bu ikisi arasındaki benzerlik ve farklılıkların derecesini belirleyen her bir olay için birbirinden farklı ve kendine özgü tarihsel süreçler olduğunun altını çizmektedir. Trouillot'a göre ne geçmişte olanla bizim geçmiş hakkında yazıp çizdiklerimiz arasında net bir ayrım olduğunu ileri süren pozitivistler, ne de tarihsel süreçler ile bu süreçlerin nasıl anlatıldığı arasındaki geçişkenliği öne çıkaran "toplumsal inşacı"lar tarihin nasıl üretildiğini açıklayabilmektedirler. Pozitivist teorileri iktidarı sorunsallaştırmaması; pozitivismle tarihin bir kurgu olduğu tezinin belli bir uyarlaması olan toplumsal inşacı yaklaşımı ise "anlatıların olaylardan bağımsız üretildiği" şeklindeki temel varsayımından dolayı eleştirir. "Pozitivist yaklaşım, iktidarın izlerini naif bir epistemoloji ile hasıraltı ederken, toplumsal inşacı yaklaşım, tarihsel-sosyal süreçlerin özerkliğini reddeder." Dolayısıyla, der Trouillot; "Toplumsal inşacı mantığın en son varacağı nokta, tarihin diğer

hikâyeler gibi bir kurgu olduğudur.” (s. 34). Öyleyse tarihin somut üretim süreçlerine odaklanacak; tarihin ne olduğunu bulmak yerine, tarihsel anlatıların oluştuğu koşulları ve süreçleri inceleyerek tarihin nasıl işlediğini ortaya çıkaracak üçüncü bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. İşte Trouillot’un eser boyunca yapmaya çalıştığı da tam olarak budur.

Trouillot, son yıllarda ABD’de Institute for Historical Review (IHR) çevresinde toplanan bir grup akademisyenin Yahudi soykırım anlatısını önemli ancak abartılı bulan; abartılı soykırım anlatısının ise daha ziyade Birleşik Devletler, Avrupa ve İsrail gibi devletlerin çeşitli devlet politikalarını sürdürmeye yaradığını savunan revizyonist tezlerinden de bahsetmektedir. Bu tezlere katılmadığını açıkça ortaya koysa da Trouillot’un kitabında Yahudi soykırımı ile ilgili hâkim anlatının dışında; hâkim anlatıya eleştirel yaklaşan bir grubun fikirlerine de yer vermesini, kitap boyunca izlediği Batı-merkezci hâkim anlatılara kuşkuyla yaklaşma ve alternatif anlatıları ön plana çıkarma gayretinin bir yansıması olarak değerlendirmek gerekir. Trouillot, anlatıların olaylardan bağımsız olarak üretildiğini ileri süren toplumsal inşacılığın en önemli çıkmazının tek tek hikâyelerin neden tam olarak o şekilde üretildikleri sorusuna yanıt getirememek olduğunu ileri sürer.

Trouillot’a göre tarih dediğimiz şey olayın olduğu andaki öneminden çok, günümüze kadar geçirdiği süreçte kazandığı önemden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla olayların yaşandığı andaki etkisi ve önemi ile bu olayların sonraki kuşaklar için taşıdığı önem arasında doğrudan ilişkinin var olmadığını düşünür. Amerika kıtasındaki karşılaştırmalı kölelik araştırmalarının sonuçlarını örnek göstererek, “geçmişin mirası” olarak kabul edilen olayların da aslında geçmişten miras kalmadığını; süreç içinde sonradan üretildiğini ileri sürer. Günümüzde tarihsel olarak neyin önemli sayıldığını, olayın olduğu andaki etkisi, olayla ilgili düşülen kayıtlar ya da bu kayıtların zaman içinde tutulma biçimleri doğrudan belirlemez. Olayın etkisi ve önemi, olayın olduğu andan günümüze kadar geçen, birçok etkenin müdahil olduğu ve birbiriyle yarışan iktidar ilişkilerinin devrede olduğu karmaşık bir süreçte oluşur. Alamo Kuşatması, Yahudi soykırımı ya da Birleşik Devletler’deki kölelik hakkındaki tartışmaları örnek göstererek bu konulardaki tartışmaların profesyonel tarihçilerin yanı sıra etnik ve dini liderler, politikacılar, sivil toplum örgütleri ve hepsi de aktivist olmayan vatandaşlarca da yürütüldüğünün altını çizer. Dolayısıyla tarihsel farkındalığın neleri içereceğini sadece “muteber tarihçiler” belirlemez. Mesela, Avrupalıların ve Kuzey Amerikalıların çoğu, ilk tarih bilgilerini bilimsel olmayan medya kanallarından öğrenirler. Akademik tarihçiler akademik

standartları tartışmakla meşgul olurken; sıradan vatandaşlar tarih bilgisini öncelikle müze ziyaretleri, kutlamalar, filmler, resmi tatiller, ders kitapları, televizyon kanalları ve çizgi romanlar yoluyla elde etmektedirler. Politikacılar, öğrenciler, yazarlar, yönetmenler ve halkın diğer katılımcı üyeleri profesyonel tarihçilerin çalışmalarına ilavelerde bulunan, bu çalışmalarını saptıran ve yeniden düzenleyen aktörlerdir. “Tarih yazımı profesyonel tarihçinin son cümleyi kurmasıyla bitmez; çünkü büyük ihtimalle halkın geri kalanı bilimsel çalışmaya en azından kendi okumasını katarak, o çalışma hakkında yorum yapmaya devam edecektir.” der Trouillot.

Trouillot, oldukça yakın bir zamana kadar Birleşik Devletlerin pek çok yerinde bile ulus ve dünya tarihinin güçlü dini tonlamalarla “Allah’ın bir hikmeti” olarak anlatıldığını; akademik profesyonelliğin “okul sisteminin dehlizlerinde barınmakta olan yaratılışçı tarihi henüz susturamadığını” da ekler sözlerine. Trouillot, işte bu çeşitliliğine rağmen, tarih teorilerinin akademinin dışındaki bu iç içe geçmiş mecraların tarihin üretilmesinde oynadığı önemli, kapsamlı ve karmaşık rolü görmezden gelmesini de kabullenememekte ve eleştirmektedir.

Trouillot kitabında bir yandan aslında öteden beri var olan fakat akademik tarihçilik ve hâkim tarih teorilerinin görmezden geldiği akademi dışı unsurları tarih üretim sürecine katarak; öte yandan da geçmişte olan olayları tarihin sabit ve durağan nesnelere olarak gören anlayışın yerine, olayın olduğu andan günümüze kadar geçen süreçte anlatıya dönüşmesinde rol oynayan ve etkide bulunan tüm unsurları sürece dâhil ederek geleneksel tarih anlayışına zamansal ve araçsal genişlik, derinlik ve zenginlik kazandırmaya çalışmaktadır.

Trouillot, kitabının isminden de anlaşıldığı üzere eserde genel olarak tarihsel anlatıların üretilme sürecinde yaratılan suskunluklara yoğunlaşmaktadır. Ona göre her tarihsel anlatı içerisinde her biri kendine özgü bir süreç içerisine oluşmuş bir dolu suskunluk barındırır. Dolayısıyla bu suskunlukları çözümlenmek için yapılması gereken işlemler de her bir anlatı için farklı olmak durumundadır. Suskunluklar tarih üretiminin dört kritik noktasında ortaya çıkar ki bunlar; olgunun yaratıldığı an (kaynakların ortaya çıkması), olguların tanzim edildiği an (arşivlerin düzenlenmesi), olguların bulunup gün yüzüne çıkarıldığı an (anlatıların oluşması) ve geçmişe yönelik olarak yeniden anlamlandırma anı (tarihin yazılması) aşamalarıdır. Tarih anlatısının üretimi sadece barındırdığı suskunlukların bir kronolojisini oluşturmak suretiyle incelenemez. Asıl maksat iktidarın ne zaman ve nerede hikayeye dâhil olduğunu açığa çıkarmak olmalıdır. Ancak bu ifadeden de iktidarın hikayenin dışında olduğunu ve o yüzden hikayeye girmesinin engellenebileceğini ya da kesintiye uğratılabileceği sonucunu çıkarmamak

gerekir. Zira iktidar hikâyeyi kurmakla kalmaz; hikâyeye tek seferde değil, farklı zamanlarda farklı açılardan dâhil olur. Anlatıyı önceler; yaratılma sürecinde ve yorumlanmasında payı vardır. O sebeple tamamen bilimsel bir tarih hayal etsek bile iktidar tarihe içkindir. Farklı “anlardan” yola çıkıp iktidarın izini sürmek tarihsel üretimin temel olarak sürece dayalı karakterini vurgulamaya yarar. Böylece tarihin ne olduğundan çok nasıl işlediğinin üzerinde durmak mümkün hale gelir.

Sans Souci'nin Üç Yüzü

Trouillot *Sans Souci'nin Üç Yüzü* başlıklı ikinci bölümde tarihin üretilme sürecinde yaratılan suskunluklara daha çok yoğunlaşır ve bu durumu uzmanlık alanı olan Haiti tarihi örneği üzerinden somutlaştırır. Yazarın “*Sans Souci'nin Üç Yüzü*” ile kastettiği şey birisi insan, diğer ikisi ise saray olan Sans Souci isimli üç tarihsel figürdür. Bunlardan ilki Haiti’de kölelikten albaylığa yükselen ve Haiti devriminde ve iç savaşında etkin bir rol oynadıktan sonra iç savaşın kazananı ve Haiti’nin ilk kralı olan General Henry Cristophe tarafından öldürülen bir tarihsel şahsiyet; diğerleri ise General Henry Cristophe tarafından Haiti’de yaptırılan ve tam olarak bilinmeyen nedenlerle aynı zamanda öldürdüğü Albay Sans Souci’nin adının aynısını verdiği saray, sonuncusu ise 18. yüzyılın ortalarına doğru Prusya imparatoru Büyük Friedrich tarafından Berlin yakınlarında yaptırılan Sans Souci isimli görkemli bir saraydır. İşte Trouillot, Albay Sans Souci ile General Henry Cristophe’un tarihsel rollerindeki eşitsizlik ile Haiti’deki saray ile Berlin’deki sarayın tarihsel olarak sahip oldukları fiziksel eşitsizliklerden yola çıkarak tarihsel figürlerin sahip oldukları eşitsizliklerin tarihsel anlatılara etkilerini aynı zamanda alternatif anlatılar da geliştirerek ortaya koymaya çalışmaktadır.

Tarihin üretilmesini olayın ilk olduğu andan başlayarak geleceğe doğru uzanan ucu açık bir süreç olarak ele alan Trouillot’a göre tarihsel aktörlerin olayın meydana geldiği anda sahip oldukları eşitsizlikler ilk günkü haliyle sürüp gitmez, süreç içerisinde değişir ve dönüşürler. Bu süreçte öne çıkan olaylar ya da unsurlar her zaman tarihsel aktörlerin önemseydiği konularla da örtüşmez. Süreç içerisinde tarihsel olaya ilişkin bazı kaynaklar hikâyeye dahil edilir ki bu aynı zamanda diğer kaynakların da dışarıda bırakıldığı anlamına gelir. Bu nedendir ki var olan kaynaklar tanıklık sundukları olaylar hakkındaki anlam evrenini tümüyle belirlemez. Dahası bir olayın ya da olaylar serisinin sonucu, bunların tarihe nasıl geçeceğini de doğrusal bir şekilde belirlemez.

Trouillot, bazı insanların ve nesnelerin tarihin dışında bırakılmalarının, yani yokluklarının tarihsel üretim sürecinin kurucu unsurlarından birisi olduğunu belirtir. Bu susturmalar her zaman kasıtlı ve planlı olmaz. Her bir olay tarihe dönüşürken olayı meydana getiren bazı kısımları kaybolur. Daima bir şeyin kaydı tutulurken diğer bazı şeyler dışarıda bırakılır. Dolayısıyla olayı teşkil eden unsurlar hangi kriterlere göre seçilirse seçilsin, olayın hiçbir zaman tam olarak kapsanması mümkün olmaz. O günden olguya dönüşen her şey kendi üretim süreçlerine has birtakım noksanlıklarla beraber ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle tarihin kaydını tutmayı mümkün kılan mekanizma aynı zamanda tarihsel olguların eşit olmayan bir şekilde zahir etmesine sebep olur. Bir olayın olguya dönüştüğü ilk andaki işlemler dahi tarihsel üretim araçlarının üzerindeki kontrolün tarafsızlığını yansıtır.

Trouillot, bir spor sunucusunun müsabakayı anlatırken sadece topa ve oyun açısından önem arz eden olaylara yoğunlaşarak, saha içinde ve dışındaki diğer durumları ve olayları gözardı etmesini örnek göstererek kaynakların daha ilk oluşma aşamasında kimi olguların sesinin kısıldığını, yani suskunlukların tarihsel üretimin ilk safhasından itibaren ortaya çıkmaya başladığını belirtir. Ama tarihsel üretimin eşit olmayan bir şekilde kontrol altında tutulması sürecin diğer aşamalarında da etkili olur. Tarihsel üretim sürecinin ikinci aşaması olan arşiv ve belgelerin oluşturulma süreci aynı zamanda bir ayıklama sürecidir. Bu süreçte kaynakları yazan kişilerin bir kısmı, bazı kanıtlar, bazı konular ve bazı yöntemlerle birlikte dışarıda bırakılır. Böylece iktidar hem en aşikâr hem de en göze görünmeyecek yollarla ayıklama sürecine dâhil olur. Ancak susturulanlarla hikâyedeki bahsi geçenler arasındaki diyalektik ilişki artık birer olguya dönüşmüş olaylar bulunup çıkarılırken de devam eder. Yaşananlar herkes tarafından aynı şekilde gözlemlense de her olay sonradan farklı sıklıklarla gündeme gelir. Her olayın birer olgu olarak ağırlığı farklıdır; olguların farklı farklı dereceleri vardır. Bazı olgular diğerlerinden daha fazla hatırlanır. Bazı olaylar diğerlerine göre daha zengin delillerle desteklenir. Olaylar hiç bir şey dışarıda bırakılmadan anlatılmış olsa bile.

Trouillot, tarihinin anlatısını oluştururken özgür olmadığını, tarihsel anlatıların daha önceden belirlenmiş algı kalıplarına dayandığını, bu algıların ise arşiv oluşturma gücünün kimler arasında ve nasıl dağıtıldığıyla alakalı olduğunu belirtmektedir. Haiti tarih yazımından örnekle evvelki algıların daha çok batı teamül ve yöntemleri tarafından şekillenmesini, devrim hakkındaki basılı ilk hatıraların neredeyse tamamının Fransızca yazılmasını örnek gösterir. Belki de bunlardan daha önemli bir etken olarak günümüzde tarihçilik payesinin daha ziyade Batılı

tarih loncası tarafından belirlenmiş standartlara büyük ölçüde uyan makaleler yazabilmekten ve sürmekte olan tarihsel tartışmalara katılmaktan geçtiğini de ekler.

Öyleyse anlatılarda var olan sessizliklerin bozulması ve o ana kadar göz ardı edilmiş olayların yeniden ele alınıp vurgulanması sadece arşivlerde daha fazla vakit geçirmekle başarılamaz. Buna yorumlamaya ilişkin bir projenin de eşlik etmesi gerekir.

Tasavvur Edilemez Bir Tarih

Trouillot, bu bölümde bir yandan Avrupa-merkezci dünya tarihi anlatısında Haiti Devriminin susturulma şeklini irdelerken, diğer yandan da “Batı” kavramının adeta yıldızlarını kazıyarak bu kavramın altında yatan gerçekleri gözler önüne sermektedir.

Batı, küresel ölçekte bir takım maddi ve sembolik dönüşümlerin yaşandığı 16. yüzyılın başlarında yaratılmıştır. Müslümanların Avrupa’dan kesin olarak çıkartılması, “ismi güya keşif olan” yolculuklar, ticarete dayalı kapitalizmin ortaya çıkması ve mutlakiyetçi devlet otoritesinin olgunlaşması Batı Hristiyanlığının yönetici ve tüccarlarının Avrupa’yı ve dünyanın geri kalanını fethetmelerinin önünü açmıştır. Amerika kıtasının “icat edilmesi” ile Avrupa’nın “icat edilmesi” de aynı zamana denk düşer. Trouillot Batı’nın Yeniçağda çelişkilerle dolu olduğunun altını çizer: 17. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Hollanda, Amerika kıtasına ve köle ticaretine giderek daha fazla müdahil olur. 18. yüzyılda da benzeri bir güzergâh izlenir. Avrupalı askerler ve tüccarlar diğer kadın ve erkekleri ne kadar çok alıp satarsa, ne kadar çok zapt ederlerse Avrupalı felsefeciler de insan haklarıyla ilgili olarak o kadar fazla yazıp çizmeye başlar. 18. yüzyılın ortalarında Antiller ve Kuzey Amerika’daki köleliği meşrulaştırmaya yarayan gerekçeler Avrupa’da 18. yüzyıl akılcı düşüncesine has bir ırkçılıkla harmanlanarak kullanılmaya başlanır. Örneğin Fransa’da Buffon ve Voltaire köleliği doğal karşılar. Voltaire ve David Hume ırkçıdır. Diderot ve Raynal köleliğin kaldırılmasını talep ederlerse de bu süreci uzun vadeye yayarlar. “Aydınlanma çağı öyle bir çağdır ki” der Trouillot, “Nantes’li köle simsarları unvan satın alıp felsefecilerle kol kola yarenlik edebilir, özgürlük savaşçısı Thomas Jafferson hiçbir ahlaki veya entelektüel sıkıntı yaşamadan köle sahibi olabilir.” Ama tüm bunlara rağmen Aydınlanmanın bir bakış açısı değişikliği yarattığını kabul etmek gerekir. Kapitalist dönüşümün etkisiyle Batılılaşmış ve kendi emeğini piyasa koşullarında özgürce satan biri haline gelmiş bir “öteki”, Batı nezdinde daha kârlı olmaya başlayınca küçük fakat sesi gür çıkan politikacı ve felsefeci elit grubun sömürge karşıtı duruşunun da etkisiyle köle ticareti işlevini kaybetmeye başlamıştır. Trouillot’a göre bu dönemde İngiltere ve Fransa’da

sömürgecilik, ırkçılık ve köleliği savunan retorik birbiriyle iç içe geçmiştir, ancak hiçbir zaman tek bir bütün haline gelmemiştir.

İşte Haiti Devrimine Batı tarih yazıcılığının yaklaşımının Batı'da hâkim olan kölelik, ırkçılık ve sömürgecilik anlayışlarını yansıttığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla bütün bu felsefi tartışmalara, yükselen kölelik karşıtı hareketlere rağmen Haiti Devrimi ve siyahların kurmuş olduğu modern devlet, yirminci yüzyıla kadar Batıda aklın alamayacağı bir olay olarak kalmaya devam eder. "Haiti Devrimi hem Fransız, hem de Amerikan devrimlerinin evrenselci iddialarının en büyük imtihanıydı ve iki devrim de sınıfta kaldı" der, Trouillot. Zira Siyah kölelerin de kendi kaderlerini tayin etme hakkı olabileceğine ve bunu silahlı bir direnişle elde etmelerinin bir hak olduğuna dair 1791 yılında ne Fransa'da, ne İngiltere'de, ne de Amerika'da kayıtlara geçmiş tek kamusal tartışma olmamıştır. İlginç olan ise Haiti Devrimi'nin sadece Batıda değil, köleler arasında da konuşulmayan bir olay olarak kalmış olmasıdır. Gerçekten de Devrim, Saint Domingue'daki köleler arasında ve hatta onların liderleri arasında dahi düşünülebilir olanın sınırlarının dışında kalmıştır.

Trouillot, Haiti Devrimi hakkındaki tarihyazımının kusurunun Haiti'de ve Haiti dışında gelişen iki eğilimden kaynaklandığını tespit eder. Bunlardan ilki Haiti'de yazılan ve daha çok yerel iktidarlara ihtiyaç duydukları araçları sunan, eski köleleri özgürlük ve bağımsızlığa ulaştırmış devrim önderlerine karşı haddinden fazla saygılı ve destansı söylemler barındıran eğilimdir. Haiti'nin dışında yazılanlar ise inanılmaz derecede zengin ve ampirik olarak sahit olup, dili ve çoğu zaman söylemsel çerçevesi 18. yüzyılda yazılanlara çok benzemektedir ki bu durum Batı tarihyazımının anlatı yapılarının kendini henüz Rönesansın ontolojik düzeninden kurtaramamasından kaynaklanmaktadır. Trouillot, bu iki eğilimin kusurlarının giderilmesinin yolunu her iki tarihyazımı geleneğinin iyi yönlerinin yeni bir perspektif sunacak şekilde alınarak birleştirilmesinde görür. Genel ölçekte ise, Batı tarihinin dünyanın geri kalanın yerlerini de göz önüne alınarak yeniden yazılması gerektiğini önerir, pek ümitvar olmadığını da ekleyerek.

İyi Günler Kolomb

Trouillot, bu bölümde tarihin üretilme sürecindeki suskunlukların yaratılmasında güç ve iktidar ilişkilerinin etkilerini Kristof Kolomb'un Amerika kıtasının keşfiyle sonuçlanan ilk seyahatiyle ilgili Avrupa-merkezci keşif anlatısı ile "Kolomb Yılı" ve "Keşif Günü" kutlamaları bağlamında ele alarak tartışmaktadır.

Trouillot'a göre yaratılan tarihsel mitler (önemli tarihler, olaylar, şahsiyetler) aslında tam olarak tarihsel geçekliklere tekabül etmezler; genellikle meydana geldikleri dönemlerde de önemli görülmemiş, hatta fark edilmemişlerdir. 1492 yılının "Kolomb Yılı"; 12 Ekim gününün ise "Keşif Günü" ilan edilmesini bu duruma örnek gösterir. Zira Cenevizli seyyah ve Kastilyalı arkadaşlarının 12 Ekim 1492'de Bahamalardaki küçük bir adacığa ulaşmalarının o günkü tartışmalarda esamesi bile okunmamış; olayla ilgilenen küçük bir azınlık ise bu gelişmeden ancak 1493 yılında haberdar olabilmıştır.

İşte tüm muğlaklığına rağmen bir tarihsel anın sabitlenmesi tarihin hikâyeleştirilmesine; "olan"ın "olduğu söylenen"e dönüşmesine yol açar. Böylece tek bir anın, tarihin diğerlerinden ayrılıp yalıtılması, tarihsel bir "gerçeklik" yaratır: "Kristof Kolomb Bahamalar'ı 1492'de keşfetti" gibi. Bu türden bir sabitleme olayın yıldönümlerinde hatırlanmasını sağlar; hatta bir süre sonra olayın müteakip yıllarda tekrar tekrar kutlanması veya anılması olayın gerçekten olmuş olduğunun delili halini alır. Ancak mit yaratma süreci her olay için aynı şekilde işlemez. Zira teoride her bir olayı bağlamından kopartıp, içini boşaltmak mümkün olsa da, pratikte olayları şekillendiren farklı iktidar oyunları devreye girer. Trouillot, kutlamaları ve diğer tüm ritüelleri tarih yapma sürecinin bir parçası olarak kabul eder: Kutlamalar tarihselliğin iki ucunu birbirine bağlar, görmezden geldikleri olayları susturur ve onun yerine kutladıkları olayın iktidara has anlatılarını koyar.

Trouillot'a göre olgunun adlandırılması bile masumiyet maskesi altına saklanmış bir iktidar anlatısıdır aslında. "Acaba birileri Bahama adalarının Kastilyalılar tarafından işgal edilmesini kutlamaya kalkar mıydı?" diye de sorar ve bu tür bir adlandırmanın 12 Ekim 1492'de olanları tarif etmeye "Amerika'nın Keşfinden" daha uygun olduğunu düşünür. Demek ki olgunun adlandırılma biçimi bile daha en baştan belli bir yorumu dayatır. Avrupalıların hali hazırda meskûn olan toprakları işgal etmesini "keşif" olarak adlandırmak, aynı zamanda bu olayın nasıl anlatılacağına da çerçevesini çizmektedir.

Trouillot, kitabında yaşadığı süre zarfında bir kahraman muamelesi görmeyen Kolomb ile diğer seferlerinden pek farklı görülmeyen seyahatinin günümüze gelinceye kadar geçen süreçte nasıl mitleştirildiklerinin izini sürer. İspanya'da 1552 yılında V. Charles halka açık şekilde olmasa da ilk defa Amerika'nın keşfini kutlamaya başlar. Kolomb'un bir efsaneye dönüşmesi daha ziyade Amerika kıtasındaki eski İspanyol kolonilerinde ve Birleşik Devletlerde

gerçekleşir. Latin Amerika ülkeleri Kolomb figürünü hiçbir zaman tam olarak unutmuş olmasalar da 1880'lerin sonuna kadar Kolomb ile ilgili bir belirsizlik hüküm sürer.

ABD'de özellikle İrlanda ve İtalya kökenli vatandaşların faaliyetlerinin yanı sıra 19. yüzyılın başlarında okullarda tarih derslerinin zorunlu tutulması Kolomb'un tanınmasında etkili olmuştur. Ancak 1890 öncesinde toplu kutlamaları mümkün kılan ve kalabalık katılımları sağlayan asıl unsur Kolomb'un Katolikler tarafından benimsenmesi hadisesi olmuştur. 1880'li yıllar boyunca Kolomb'a olan ilgi artmış; özellikle 1830'dan sonra hem Avrupa'da hem de Amerika kıtasında Kolomb biyografisi niteliğindeki çalışmalarda ciddi bir artış olmuştur. 1892 yılında İspanya'da "diplomatik ve siyasi Haçlı seferi ve ekonomik bir teşebbüs olarak" 400. Yıl kutlamaları yapılır ve böylece İspanya'nın başrolde olduğu bir keşif hikâyesi yazılır. Bunu 1893 yılında Birleşik Devletler'de düzenlenen Chicago Dünya Kolomb Fuarı izler. 1890'larda Birleşik Devletler'de kabul görmesi Kolomb'u ulusal bir fenomen haline getirir ve geçmişi yeniden tanzim eden ve bir şekilde Kolomb'a bağlanan yeni yeni anlatılar ortaya çıkar. Herkes kendi kökenlerinde Kolomb'un izini aramaya başlar. Bu maksatla hali hazırda kullanımda olan diğer anlatılar susturulur, yenileri üretilir. Chicago fuarı Kolomb'u bir Kuzey Amerikalı olarak resmetmeye çalışırken aynı zamanda bütün Amerika kıtasına mal eder.

1992'de Birleşik Devletlerde gerçekleştirilen 500. Yıl kutlamaları kitlesel tüketim maksadıyla üretilmiş ve ticari-pratik ritüellerle bezenmiş tarihin, dalavereye giderek daha açık hale geldiğini göstermiştir. Bu kutlamaların bir özelliği de dünya çapında yükselen muhalif seslerin görülmüş olmasıdır. Farklı derecelerde de olsa Amerikalı siyahlar ve yerliler, Latin kökenli Amerikalılar, Afrikalı, Karayipli, Asyalı liderler fethi kutlamayı ya reddeder, ya da keşif anlatısını yeni bir doğrultuya sevk etmeye çalışırlar. İspanya siyasetinin ve ekonomisinin kodamanları 1492'de Yahudilere yapılmış olan eziyetler için özür dilemeye ilk kez cesaret ederler. Bakış açılarının ve seslerin çoğullaşması 1992'yi pazarlayanların işini de bir hayli zorlaştırır. Bu kutlamalara ve tartışmalara katılan gözlemcilerin çoğu olayın gerçekleştiği günden ötürü değil, sonradan olanlardan ötürü önemli olduğu konusunda mutabıktır. Okyanusun iki tarafındaki diğer milyonlar ise kendi görüşlerini üretmişler; gelen nesillere bu görüşleri hem sözleri, hem de amelleriyle sürekli değiştirmeye devam etmişlerdir. Çağların ve kıtaların arasında kalmış anlatılar olayı bugün hala dönüştürmeyi sürdürmektedirler.

Geçmişteki Bugün

Trouillot kitabının bu son bölümünde ulus-ötesi bir şirket olan Disney'in Kuzey Virginia'da tarih temalı bir eğlence parkı kurma girişimine farklı toplum kesimleri tarafından dile getirilen itirazlardan ve tartışmalardan yola çıkarak "geçmişin günümüzdeki temsili" konusunu tartışmaya açmaktadır. Gerçi Disney, farklı gerekçelerle de olsa bu girişiminden vaz geçmiştir ama Amerikan toplumunun, özellikle de projenin bir parçası olarak açılması düşünülen Kölelik Sergisi ile ilgili itiraz ve tartışmaları uzun süre devam etmiştir. Trouillot, tartışmalar esnasında özellikle böyle bir serginin hem Beyazların hem de Siyahların deneyimlerini yanlış temsil edeceğini ileri sürerek projeye itiraz eden edebiyatçı William Styron'un tespitini yerinde bulur ve böyle bir yaklaşımın tarihçiler yerine bir edebiyatçıdan gelmemesine de hayıflanır. Ona göre bu durumun temel nedeni tarihçilerin "kamuoyunu" ihmal etmek üzere bir eğitim almış olmalarıdır.

Trouillot bu bölümde yine tarihsel bilginin üretilme sürecine döner ve Disney'in köle sergisinin etrafında üretilen anlamların köleliğin kaldırılmasından bu projeye kadar geçen sürede birbirinden kopuk pek çok parça, eylem ve sembolün bir araya gelmesi suretiyle şekillendiğini belirtir. İşte anlatı ve olaylar arasındaki tarihsel bağlar bu şekilde örülür. Anlatılar, olaylar ile bunun insanlara sunulduğu bağlam arasındaki ilişkiyle alakalıdır. Dolayısıyla bu ilişkiler geçmişin sabit bir gerçeklik olarak görüldüğü; buna bağlı olarak bilginin ise sabit bir içerikten ibaret sayıldığı mitleri çürütür ve bizi bilginin maksadına bakmaya zorlar. Tarihin anlamı maksadın ne olduğuna bağlıdır. Tarife uygun bir ampirik doğruluk ve belli bir bağlamın olayları doğrulaması tarihin üretilmesi için genel şart olsa da tek başına yeterli değildir. Tarihin temsili, bilginin düz bir şekilde aktarıldığı mecralar olarak düşünülemez. Bilgiyle bu mecralar arasında bir tür bağ da kurulmak zorundadır. Dahası, kurulan bağ da yeterli olmaz. Temsilin sahte olmaması, ahlaki bir seyirliğe dönüşmemesi için sahici de olması gerekir.

Trouillot, burada sözü bireylerin günümüzde tarihsel olaylara karşı takındıkları tutumlara getirerek tarih bilincinin gündelik yaşamımızdaki tavır ve tutumlarımızda nasıl karşılık bulması gerektiğini sorgular. Bu konuda kilit bir kavram olarak "sahicilik" (içtenlik) üzerine yoğunlaşır. Trouillot'a göre sahicilik, anlatılarla canlı tutulan uzak bir geçmiş hakkında takınılan tutumlardan ileri gelmez. Geçmişin ansa da, reddetse de, geçmiş hakkında yeni bir iddia da ileri sürse, sahicilik bizi bugün şahit, aktör ve yorumcu olarak, olaylara dahil eden eylemlerimizle ortaya çıkar. Tarihi anlatmak da bu eylemlerden biridir. Konu geçmiş de olsa,

sahiciliğimiz bugün verdiğimiz mücadeleden gelir. Zira sahiplenmeyi seçtiğimiz geçmişe karşı doğru veya yanlış mevzilenmek ancak şimdiki zamanda gerçekleştirilebilir. Eğer gerçekten amaç sahici olmaksızın, örneğin reddedilmesi gereken kölelik değil; köleliğin nasıl sunulduğunu belirleyen günümüz ırkçılığıdır. Ona göre yalnızca geçmişe odaklanmak, dikkatimizi şu anki haksızlıklardan uzaklaştırır. Oysa önceki nesiller bu haksızlıkların yalnızca tohumlarını atmıştır. Günümüzde gerçekte hiçbirimizin Afrika kökenli Amerikalıların köleleştirilmesi karşısında sahici bir tutum takınması mümkün değildir. Gerçek bir tavır takınabileceğimiz mevzular şu an sürmekte olan ayrımcılıklardır. Sömürgecilik ve kölelik hakkında bildiklerimiz bizi yalnızca ulus ve ırk hatları boyunca bugün devam etmekte olan ayrımcılıklara ve baskıya karşı daha sıkı mücadeleye teşvik edebilir, etmelidir de.

Trouillot bu açıklamalardan sonra sözü günümüz tarihçiliğine getirir. Sahiciliğin bugüne ait bir kavram olmasına rağmen pozitivist tarih felsefesinden devşirilmiş lonca geleneklerinin tarihçilerin bugünle ilgili herhangi bir konuda pozisyon almalarını yasaklamasını eleştirir ve bu durumu tarih ve sosyal bilimlerde modası geçmiş olgu fetişizminin hala hâkim olmasına bağlar. Bu nedendir ki akademik tarihçiler halkı heyecanlandıran ve harekete geçiren tüm tartışmalardan uzak dururlar ve sonuçta tarih tartışmalarından tarih öğretimine kadar birçok konu medyadaki yorumculara ve politikacılara bırakılmış olur. Trouillot, akademisyen ve entelektüel arasındaki değer farkına işaret eder ve ABD'deki bilim insanlarının kamusal entelektüel rollerini büyük ölçüde medyatik yorumculara ve eğlence sektöründen insanlara terk ettiğini bu duruma örnek olarak gösterir. Bunun da arkasında tarih loncasının geleneksel olarak geçmişi sabit kabul eden yaklaşımının yattığını belirtir. "Eğer tarihi tarihçilerin yerine politikacılar, iş dünyasının kodamanları veya etnik grupların liderleri yazmayacaksa tarihçilerin günümüzdeki meselelerle alakalı olarak daha net bir pozisyon almaları gerekir" der Trouillot, kastının ampirik delillerin belirli bir ideolojik bakış açısıyla manipüle edilmesini olmadığını da sözlerine ekleyerek.

Sonuç

Michel-Rolph Trouillot, Geçmiş Susturmak: Tarihin Üretilmesi ve İktidar isimli bu eserinde genel olarak tarihin, olayların ilk olduğu andan geleceğe uzanan kesintisiz bir süreçte

başta iktidar olmak üzere birçok etken tarafından farklı mecralarda şekillendirildiğini ve sürekli yeniden üretildiğini kabul etmektedir. Bu durumda “günümüzden kaç yıl öncesine kadar yaşanmış olaylar tarihin kapsamına girer?” şeklindeki geleneksel tartışmaya da son noktayı koyar. Trouillot, açıkça belirtmese de tarihin her an yeniden yazıldığını, anlatıların değiştirilip dönüştürüldüğünü belirterek; ya da akademik tarihçilerin günümüzün tartışmalı konularına müdahil olmamalarını eleştirmek suretiyle günümüzden kısa bir süre önce yaşanmış olayları, hatta “güncel”i de tarihe mal eder ve tarihin kapsamını “olayın olduğu an”dan “bu an”a kadar en küçük bir zaman dilimini bile dışarıda bırakmayacak şekilde genişletir.

Trouillot’un eserinde ortaya koyduğu ikinci önemli bakış açısı tarihin üretilme sürecine ilişkindir. Bu yaklaşımda Trouillot, geleneksel olarak pozitivist bilim paradigmasının akademik tarihçiliğin dışındaki tarih üretim mecralarını yok saymasının aksine tüm mecraları tarih üretiminin kapsamına alır. Bunlar televizyon, gazete, çizgi roman, roman, politikacıların nutukları, sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri, folk müziği gibi bütün unsurları içerir. Böylece Trouillot tarihsel zaman aralığını genişlettiği gibi tarihsel üretim araçları arasında hiçbir ayırım yapmaksızın sürece dâhil eder ve geleneksel tarihsel üretim mecralarının kapsamını da genişletir.

Yazar genel olarak okuyucunun zihninde tarihin ne olduğu, tarihte “olmuş” olanın “olduğu söylenen”e dönüşmesi sürecinde hangi karmaşık ve çetrefilli süreçlerin ve güç ilişkilerinin devreye girdiği, tarihin üretildiği mecraların neler olduğu, iktidarın tarihe hangi kanallarla müdahil olduğu, günümüzde tarih bilincinin bireylerin gündelik yaşamlarında tutum almaları üzerindeki etkisi, günümüzdeki hâkim tarih yaklaşımlarının ve akademik tarihçilerin durumları, tutumları ve tarih üretim sürecine etkileri gibi pek çok konuyu tartışmaya açmakta ve alışılmış yargı ve kalıpların dışında bir bakış açısı ortaya koymaya çalışmaktadır.

Trouillot’un bu kitabını –hala okumayan varsa- başta tarih ve tarih eğitimi alanlarında akademik eğitim alan öğrenci ve öğretmenler olmak üzere tarihe ilgi duyan tüm kitapseverlerin okumalarının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Demircioğlu, İ. H. (2014). Türkiye’de tarih eğitimi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Yeni Türkiye, tarih Eğitimi Özel Sayısı II, (Temmuz-Ağustos 2014), Yıl 10, sayı 59 ss. 1176-1186.*
- Dinç, E. (2004). Tarih öğretmen adayı, öğretmen ve eğitimcilerinin mevcut lise tarih müfredat programı ve tarih öğretiminin amaçları hakkındaki görüşleri. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı’nda (6-9 Temmuz 2014) sunulan bildiri, Malatya, s. 1-15.*
- Fukuyama, F. (1999). *Tarihin sonu ve son insan.* (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul: Gün.
- Jenkis, K. (2011). *Tarihi yeniden düşünürken.* (Çev. Ayhan Şahin), Ankara: Birleşik.
- Munslov, A. (2000). *Tarihin yapısökümü.* (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı.
- Şimşek A., (2013). Türkiye'de tarih öğretimin ulusallığı ve Avrupa-merkezcilik. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.11, s. 9-38.*
- Şimşek, A. ve Alaslan, F. (2017). Türkiye’de tarih öğretim programları (müfredat) üzerine yapılmış çalışmalara genel bir bakış. İ. H. Demircioğlu ve E. Demircioğlu (Eds), *Türkiye’de Tarih Eğitimi Araştırmaları El Kitabı* (s. 291-306). Ankara: Pegem Akademi.
- Trouillot, M. R. (1995). *Silencing the past: Power and the production of history.* Boston, Mass: Beacon.
- Trouillot, M. R. (2015). *Geçmişini susturmak: Tarihin üretilmesi ve iktidar.* (Çev. Sezai Orhan Zeybek). İstanbul: İthaki.
- Turan, R. (2015). Tarih öğretmenlerinin lise tarih derslerinin genel amaçlarının öğrencilere kazandırılma düzeylerine ilişkin görüşleri (Ankara ili örneği). *Turkish Journal of Educational Studies, S. 2 (3) Ekim 2015; Elazığ, s. 139-180.*
- Turan, R. (2016). Tarih öğretmenlerinin öğrencilere temel ve tarihsel düşünme becerilerinin kazandırılma düzeyine ilişkin görüşleri. *Türkish Studies, S. 11/14, Yaz 2016; s. 705-730.*
- White, H. (1987). *The content of the form: Narrative discourse and historical representation.* Baltimore and London: The Johns Hopkins University.
- Yılmaz, K. (2013). Postmodernist tarih yaklaşımı: Postmodernizmin tarih eğitimi için doğurguları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 34; Denizli, s. 197-209.*